

Ταυτότητες νομιμοποίησης και αντίστασης σε χιουμοριστικές αφηγήσεις μαθητών/τριών της ελληνικής ως Γ2

Σπυριδούλα Γαστεράτου
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
spyridoulagast@gmail.com

Abstract

The aim of this paper is to explore how adult learners of Greek as a second language construct their identities through humor. Analyzing 135 written humorous narratives with Bamberg's (1997) narrative positioning model and the knowledge resources of script opposition and target from the General Theory of Verbal Humor (Attardo 2001), we detect two main categories: (a) narratives of legitimizing identities and (b) narratives of resistance identities. We discuss one narrative of each category in which narrators position themselves towards aspects of the Greek sociolinguistic context. Humor emerges as a basic tool for identity construction and stance expression.

Keywords: narratives, humor, identities, Greek as a second language

1 Εισαγωγή

Στόχος του παρόντος άρθρου είναι η ανάδειξη των ταυτοτήτων που κατασκευάζουν ενήλικες ομιλητές/τριες της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας (στο εξής Γ2) μέσω του χιούμορ στον γραπτό λόγο. Τα ευρήματα της παρούσας μελέτης επιχειρούν να εμπλουτίσουν τον χώρο της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας και της κοινωνιογλωσσολογίας, όπου οι σχετικές έρευνες κυρίως στην αγγλική, αλλά και σε άλλες γλώσσες, εστιάζουν συνήθως σε προφορικές αφηγήσεις ή συνεντεύξεις μεταναστών/τριών. Παράλληλα, η σχετική έρευνα για τα ελληνικά δεδομένα έχει στραφεί κυρίως στον γραπτό λόγο μεταναστών/τριών μαθητών/τριών που φοιτούν στα ελληνικά σχολεία (βλ. ενδεικτικά Archakis 2016, 2018, Archakis και Tsakona 2018), χωρίς ωστόσο να εξετάζεται η χρήση του χιούμορ.

Τις τελευταίες δεκαετίες η αφηγηματική στροφή (narrative turn, βλ. ενδεικτικά De Fina και Baynham 2016: 32) των κοινωνικών επιστημών έχει αναδείξει την αφήγηση ως ένα από τα σημαντικότερα μέσα για την κατασκευή ταυτοτήτων των ομιλητών/τριών. Σύμφωνα με τις De Fina και Georgakopoulou (2008: 380), η αφηγηματική στροφή έγκειται στην τάση προσέγγισης των αφηγήσεων ως κεντρικού μέσου για την κατασκευή πραγματικοτήτων, εντός των οποίων συντελείται και η κατασκευή των ταυτοτήτων των υποκειμένων. Στο πλαίσιο αυτό, ακολουθούμε την οπτική της κοινωνικής κατασκευής (social constructionism βλ. Sarbin και Kitsuse 1994), σύμφωνα με την οποία η ταυτότητα δεν είναι εγγενές και αμετάβλητο χαρακτηριστικό των υποκειμένων, αλλά προϊόν διαπραγμάτευσης, μεταβολής και κατασκευής μέσω της κοινωνικής διεπίδρασης, και κυρίως μέσω της γλώσσας (Bucholtz και Hall 2005: 588).

Προσεγγίζοντας την ταυτότητα ως κάτι που τα υποκείμενα κατασκευάζουν κατά την κοινωνική τους διεπίδραση, εστιάζουμε στη χρήση του χιούμορ στις αφηγήσεις των μαθητών/τριών της Γ2 ως στρατηγικής για την τοποθέτηση τους απέναντι σε συγκεκριμένες αντιλήψεις κατά τη κατασκευή των ταυτοτήτων τους. Από την ανάλυση των αφηγήσεων του υλικού μας με βάση τις γνωσιακές παραμέτρους της γνωσιακής αντίθεσης και του στόχου από τη *Γενική Θεωρία για το Γλωσσικό Χιούμορ*

(Attardo 2001), προκύπτουν δύο κατηγορίες ταυτοτήτων. Οι αφηγητές/τριες του δείγματός μας αξιοποίησαν το χιούμορ για να κατασκευάσουν ταυτότητες νομιμοποίησης και ταυτότητες αντίστασης απέναντι στο αξιακό σύστημα της ελληνικής κοινωνίας.

2 Θεωρητικό πλαίσιο

2.1 Αφηγήσεις και ταυτότητες στη Γ2

Η κεντρικότητα της αφήγησης στην καθημερινή διεπίδραση αλλά και η ανάδειξή της ως κύριου μέσου για την κατασκευή των ταυτοτήτων των ομιλητών/τριών τονίζεται από σημαντικό αριθμό μελετών (βλ. ενδεικτικά De Fina και Georgakopoulou 2008, Bamberg 2011). Σύμφωνα με τη De Fina (2003: 19 κεξ.), η αφήγηση διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην κατασκευή των ταυτοτήτων των αφηγητών/τριών, καθώς μέσω αυτής τα υποκείμενα διαπραγματεύονται τους ατομικούς και κοινωνικούς τους ρόλους, τις σχέσεις τους αλλά και την ένταξή τους σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες.

Τις τελευταίες δεκαετίες η παγκοσμιοποίηση και η διαρκής κινητικότητα των ανθρώπων έχει μετασχηματίσει σημαντικά τα γλωσσοπολιτισμικά χαρακτηριστικά των σύγχρονων κοινωνιών και έχει θέσει σε αμφισβήτηση την επιδίωξη των δυτικών κοινωνιών για «έναν πολιτισμό» και «μία γλώσσα» (Archakis 2016). Σε μια προσπάθεια ανάδειξης της φωνής κοινωνικών υποκειμένων, όπως των μεταναστών/τριών, που είναι πιθανό να περιθωριοποιούνται λόγω της χρήσης γλωσσικών ποικιλιών που διαφοροποιούνται από την πρότυπη γλώσσα της κοινότητας όπου διαμένουν, η έρευνα έχει στρέψει το ενδιαφέρον της στη μελέτη αφηγήσεων και ταυτοτήτων στη γλώσσα της κοινότητας υποδοχής (βλ. ενδεικτικά Baynham 2006, De Fina 2000, Enciso 2011). Κοινή συνισταμένη των ευρημάτων είναι η ανάγκη των μεταναστών/τριών να επαναπροσδιορίσουν τις ταυτότητές τους εντός της κοινότητας υποδοχής (De Fina 2000: 155), επιχειρώντας να ισορροπήσουν ανάμεσα στις κυρίαρχες προσδοκίες και τις δικές τους προσπάθειες να προσαρμοστούν σε ένα πολυδιάστατο κοινωνικό πλαίσιο (Archakis και Tsakona 2018: 2), τότε καταλήγοντας να απεμπολήσουν τα δικά τους γλωσσοπολιτισμικά χαρακτηριστικά και να συγκλίνουν με τις κυρίαρχες προσδοκίες και τότε εκφράζοντας φωνές αντίστασης προς αυτές (Archakis 2016, 2018, Archakis και Tsakona, 2018).

Παρά την ερευνητική στροφή στις αφηγήσεις στη Γ2, η έρευνα για τα ελληνικά δεδομένα είναι, στον βαθμό που γνωρίζω, περιορισμένη.¹ Σύμφωνα με τους Archakis και Tsakona (2018: 2) η εξέταση των γραπτών εκθέσεων μεταναστών/τριών μαθητών/τριών περιορίζεται αποκλειστικά στη λεξικογραμματική τους διόρθωση με στόχο την ευθυγράμμιση των τελευταίων με ό, τι καλούμε πρότυπη ελληνική γλώσσα με αποτέλεσμα να στιγματίζονται οι δικές τους γλωσσικές ποικιλίες και να αποσιωπώνται οι υπόλοιπες κοινωνιοπραγματολογικές λειτουργίες των κειμένων τους. Μολονότι οι αφηγητές/τριες του δείγματός μας δεν είναι στο σύνολό τους μετανάστες/τριες, θεωρούμε ότι έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά με αυτούς/ές, όπως η μετακίνηση, η διαμονή, έστω και για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, σε μία ξένη χώρα, η προσπάθεια κοινωνιογλωσσικής ένταξης σε αυτή και οι κοινωνικές σχέσεις που προσπαθούν να συγκροτήσουν με τους/τις ντόπιους/ες.

¹ Για τα ελληνικά βλ. ενδεικτικά Archakis (2016, 2018), Archakis και Tsakona (2018).

Στο πλαίσιο αυτό, η τοποθέτηση (positioning) των μαθητών/τριών της ελληνικής ως Γ2 προς τα αφηγούμενα γεγονότα αναλύεται μέσα από το μοντέλο του Bamberg (1997)², το οποίο διακρίνει τρία επίπεδα. Στο επίπεδο του αφηγηματικού κόσμου, ο/η αφηγητής/τρια τοποθετείται σε σχέση με τους υπόλοιπους χαρακτήρες της ιστορίας του/της· στο επίπεδο της αφηγηματικής διεπίδρασης τοποθετείται σε σχέση με το κοινό του/της· και στο τρίτο επίπεδο τοποθετείται σε σχέση με το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο κινείται. Η έννοια της τοποθέτησης θα αξιοποιηθεί προκειμένου να προσεγγίσουμε τις γλωσσικές επιλογές στις οποίες προβαίνουν οι μαθητές/τριες κατά τη συγγραφή των χιουμοριστικών τους αφηγήσεων και με βάση τις οποίες περιγράφουν τους εαυτούς τους και τους/τις άλλους/ες. Συγκεκριμένα, μέσα από τα τρία επίπεδα αφηγηματικής ανάλυσης του μοντέλου θα εξετάσουμε εάν οι αφηγητές/τριες τοποθετούνται με τέτοιο τρόπο ώστε να συγκλίνουν με τις κυρίαρχες προσδοκίες της ελληνικής κοινωνίας ή εάν αποκλίνουν από αυτές, κατασκευάζοντας παράλληλα και τις αντίστοιχες ταυτότητες.

2.2 Χιούμορ και ταυτότητες στη Γ2

Σύμφωνα με τη *Γενική Θεωρία για το Γλωσσικό Χιούμορ*³ (Attardo 2001), το χιούμορ στηρίζεται στην ασυμβατότητα, στην αναντιστοιχία ανάμεσα στο πώς είναι τα πράγματα και το πώς θα έπρεπε να είναι, στην ανατροπή και την διάψευση των προσδοκιών των ομιλητών/τριών. Κατά την ανάλυση των χιουμοριστικών αφηγήσεων, εστιάζουμε σε δύο από τις έξι⁴ γνωσιακές παραμέτρους της ΓΘΓΧ, τη *γνωσιακή αντίθεση*⁵ και τον *στόχο*. Συγκεκριμένα, εντοπίζουμε τις γνωσιακές αντιθέσεις που περιέχουν οι χιουμοριστικές φράσεις⁶, δηλαδή τα αντιτιθέμενα γνωσιακά σχήματα που συγκρούονται σε αποσπάσματα των αφηγήσεων των μαθητών/τριών τα οποία αποκαλύπτουν τις κυρίαρχες προσδοκίες των τελευταίων, η διάψευση των οποίων προκαλεί το χιούμορ. Παράλληλα, έμφαση δίνουμε στον χιουμοριστικό στόχο των αφηγήσεων, δηλαδή στο άτομο, την ομάδα ή τον ιδεολογικό στόχο ενάντια του οποίου στρέφεται το χιούμορ. Μέσα από τον στόχο του χιούμορ, τον/την φορέα δηλαδή της αποκλίνουσας συμπεριφοράς, προβάλλονται συγκεκριμένες πτυχές των ταυτοτήτων των αφηγητών/τριών, καθώς αποκαλύπτονται οι προσδοκίες και οι στάσεις τους.

Τις τελευταίες δεκαετίες μία σειρά ερευνών αναδεικνύουν το χιούμορ ως αποτελεσματική στρατηγική για την έκφραση της ταυτότητας των ομιλητών/τριών (βλ. ενδεικτικά Holmes 2000, Archakis και Tsakona 2005, 2006). Κεντρικό συμπέρασμα τέτοιων ερευνών είναι η λειτουργία του χιούμορ ως μέσου οριοθέτησης του αξιακού συστήματος σύμφωνα με το οποίο τα άτομα εντάσσονται ή αποκλείονται από συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, ως μέσου κριτικής των κατά περίπτωση ασύμβατων συμπεριφορών και ανάδειξης των κυρίαρχων, ως μέσου θετικής αυτοπαρουσίασης και διαφύλαξης του προσώπου⁷ των ομιλητών/τριών.

² Εάν και το μοντέλο του Bamberg (1997) προέρχεται από προφορικά δεδομένα, η έρευνα έχει δείξει ότι μπορεί να εφαρμοστεί αποτελεσματικά και σε γραπτά κείμενα (Αρχάκης και Τσάκωνα 2011).

³ Στο εξής ΓΘΓΧ.

⁴ Επιγραμματικά οι έξι γνωσιακές παράμετροι της ΓΘΓΧ: γνωσιακή αντίθεση, λογικός μηχανισμός, κατάσταση, στόχος, *κειμενική στρατηγική και γλώσσα* (Attardo 2001: 22).

⁵ Να σημειωθεί ότι οι όροι γνωσιακή αντίθεση και ασυμβατότητα δε διακρίνονται αλλά χρησιμοποιούνται ως συνώνυμοι.

⁶ Η *χιουμοριστική φράση* (jab line) είναι η λέξη, φράση ή πρόταση η οποία περιέχει τουλάχιστον μία γνωσιακή αντίθεση (Attardo 2001: 82-83).

⁷ Σύμφωνα με τους Brown και Levinson (1987) το *πρόσωπο* (face) αναφέρεται στη δημόσια εικόνα που κάθε μέλος της κοινωνίας διεκδικεί για τον εαυτό του. Διακρίνονται δυο όψεις του προσώπου: η

Σύμφωνα με τους Αρχάκη και Τσάκωνα (2011: 101), το χιούμορ αποτελεί ένα μέσο αποτίμησης των πραγμάτων και κριτικής τοποθέτησης των ομιλητών/τριών απέναντι στις κυρίαρχες αντιλήψεις. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, οι μαθητές/τριες της Γ2 αξιολογούν το χιούμορ προκειμένου να αξιολογήσουν τα απλά περιστατικά της καθημερινότητάς τους στην Ελλάδα, τις συχνά γλωσσικές ή κοινωνικές αποκλίσεις τους από το κυρίαρχα αποδεκτό ως αστείες, αλλά και να τοποθετηθούν κριτικά απέναντι στις κανονικότητες της ελληνικής κοινότητας. Μέσα από τη σύγκριση του προσδοκώμενου με το πραγματικό αποκαλύπτεται ο κανόνας, η ανατροπή του οποίου γίνεται αντικείμενο χιουμοριστικής πλαισίωσης.

Στο πλαίσιο αυτό αξιοποιούμε και την κατηγοριοποίηση των ταυτοτήτων του Castells (2010: 8), διακρίνοντας τις αφηγήσεις του υλικού μας σε δύο κατηγορίες σύμφωνα με τις ταυτότητες που κατασκευάζουν σε αυτές οι μαθητές/τριες της Γ2. Στην 1^η κατηγορία του υλικού μας, οι αφηγητές/τριες κατασκευάζουν ταυτότητες νομιμοποίησης οι οποίες προωθούνται από τους «κυρίαρχους θεσμούς της κοινωνίας ώστε να επεκτείνουν και να αιτιολογήσουν την κυριαρχία τους απέναντι στους/τις κοινωνικούς/ές δράστες/τριες» (Castells 2010: 8), ενισχύοντας έτσι το κυρίαρχο αξιακό σύστημα της ελληνικής κοινότητας. Στη 2^η κατηγορία των αφηγήσεων, οι μαθητές/τριες της Γ2 κατασκευάζουν ταυτότητες αντίστασης προς το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο της ελληνικής κοινότητας. Οι ταυτότητες αντίστασης «παράγονται από εκείνους/ες που καθώς βρίσκονται σε θέσεις απαξιωμένες ή/και στιγματισμένες από τους κυρίαρχους λόγους, οικοδομούν χαρακώματα αντίστασης και επιβίωσης στη βάση διαφορετικών ή και αντίθετων προς το κυρίαρχο αρχών» (Castells 2010: 8).

3 Τα δεδομένα της έρευνας, η συλλογή τους και τα ερευνητικά ερωτήματα

Το υπό εξέταση υλικό αποτελείται από 135 γραπτές χιουμοριστικές αφηγήσεις ενήλικων μαθητών/τριών⁸ που παρακολουθούν μαθήματα ελληνικής γλώσσας στο μέσο και προχωρημένο επίπεδο γλωσσομάθειας σε τμήματα διδασκαλείων ελληνικών πανεπιστημίων. Οι αφηγήσεις συνελέγησαν κατά τη χρονική περίοδο Φεβρουαρίου 2018-Νοεμβρίου 2018. Οι μαθητές/τριες κλήθηκαν να γράψουν σε μία διδακτική ώρα (45') μία αστεία ιστορία από τη ζωή τους στην Ελλάδα σύμφωνα με το ακόλουθο θέμα:

Κάθε μέρα μικρά ή μεγάλα πράγματα που βλέπουμε, ακούμε ή κάνουμε μας φαίνονται αστεία. Αφού λοιπόν το γέλιο και οι αστείες στιγμές βρίσκονται παντού γύρω μας, σκεφτείτε και γράψτε μια αστεία ιστορία από την καθημερινότητα και τη ζωή στην Ελλάδα.

Η ανάλυση των δεδομένων μας, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 1, οδήγησε στην ανάδειξη δύο κατηγοριών:

Ταυτότητες νομιμοποίησης	Ταυτότητες αντίστασης	Σύνολο
42	93	135
31%	69%	100%

Πίνακας 1 | Οι δύο κατηγορίες των χιουμοριστικών αφηγήσεων

Θετική αναφέρεται στην ανάγκη κάθε μέλους να είναι αγαπητό και αποδεκτό από τους άλλους και η αρνητική αναφέρεται στην ανάγκη κάθε μέλους να δρα ανεξάρτητα.

⁸ Η εκτενής ανάλυση των προφίλ των μαθητών/τριών ξεπερνά τα όρια της παρούσας μελέτης, ωστόσο αξίζει να διευκρινιστεί ότι παρουσιάζει σημαντική ετερογένεια, καθώς αποτελείται από μετανάστες/τριες, φοιτητές/τριες Erasmus, φοιτητές/τριες που επιθυμούν να φοιτήσουν σε ελληνικά πανεπιστήμια και ακαδημαϊκό κοινό που συμμετείχε σε μικρής διάρκειας θερινό πρόγραμμα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας σε διδασκαλεία ελληνικών πανεπιστημίων.

Το ερώτημα, λοιπόν, που θα μας απασχολήσει στην παρούσα μελέτη αφορά τους τρόπους με τους οποίους οι μαθητές/τριες της ελληνικής ως Γ2 επιλέγουν να τοποθετηθούν σε σχέση με το διαφορετικό γλωσσολογικό πλαίσιο της ελληνικής κοινότητας, κατασκευάζοντας τις ταυτότητες τους μέσω του χιούμορ.

4 Ανάλυση δεδομένων

4.1 Αφηγήσεις ταυτοτήτων νομιμοποίησης

Στην 1^η κατηγορία εντάχθηκαν οι χιουμοριστικές αφηγήσεις στις οποίες ο στόχος του χιούμορ ήταν οι ίδιοι/ες οι αφηγητές/τριες (αυτοστόχευση, βλ. και Archakis και Tsakona 2006), επειδή χρησιμοποιούν διαφορετικές ποικιλίες από την πρότυπη ελληνική. Κοινή συνισταμένη των αφηγήσεων της 1^{ης} κατηγορίας είναι η γνωσιακή αντίθεση *Μιλάω/Δε μιλάω την πρότυπη ελληνική*. Το χιούμορ λειτουργεί ως μηχανισμός έμμεσης κριτικής των διαφορετικών γλωσσικών ποικιλιών των αφηγητών/τριών. Έτσι, επιχειρούν να ευθυγραμμιστούν ιδεολογικά με την πρότυπη χρήση της ελληνικής, κατασκευάζοντας ταυτότητες νομιμοποίησης, αφού εμφανίζονται να έχουν τις ίδιες προσδοκίες με τους/τις ομιλητές/τριες της ελληνικής ως Γ1 όσον αφορά τη ‘σωστή’ χρήση της. Στην 1^η κατηγορία το χιούμορ λειτουργεί κριτικά στις ‘ασύμβατες’ ποικιλίες των αφηγητών/τριών και άρα ενισχυτικά στο κυρίαρχο γλωσσικό πρότυπο της ελληνικής. Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο παράδειγμα⁹:

1. ¹⁰ Σαν ξένος, στην Ελλάδα θα πάρω στις καταστάσεις που έχουν πάντα αστεία. Όταν θυμήθηκα αυτές, γέλασα πολύ, γιατί είναι, για εμένα, χαζείς αλλά έχουν χύμορ.

Μία φορά από αυτές καταστάσεις, ήμουν στο ένα μαγαζί, και ήθελα να αγοράσω ρούχα. Όπως θυμήθηκα, ήμουν στην Αθήνα μόνο για δύο εβδομάδες και δεν ήξερα ποτέ ελληνικά. Αποφάσισα να ρώτησα, αλλά μερδεύτηκα γιατί αν να ρωτήσω στη Αγγλικά, μπορούν να ξέρουν ότι είμαι ξένους και πάντα θα σκεφτούν να κερδίσουν τόσο λεφτά από εμένα.

Για αυτό το λόγο είχα θάρρο για να ρωτησα πόσο κάνουν αυτά τα ρούχα, όμως χρησιμοποιήσα το Google μετάφρασης διότι δεν ήξερα πως πρέπει να ρωτήσω. Όταν έκανα τα μετάφραση για φράση, Πήγα στο ταμείο, και με αυτοπεποίθηση είπα: «Πόσο κοστίζεις σήμερα, έχεις εκπτώσεις;».

Ξαφνικά, είδα τα πρόσωπα τους ταμιών φαινηθήκαν κόκκινο, και το security άντρας γελήθηκε πάρα πολύ. Επιπλέον, την γυναίκα εκεί φώνασα και είπα πολύ κακή λέξεις για εμένα.

Στη αυτή κατάσταση, και μετά δύο λεπτά γνωρίσα που είπα πριν είναι μεγάλο λάθος. Είπα πριν φύγω γρήγορα: «Συγγνώμη, Συγγνώμη, δεν είναι αυτό που σκεφετήκετε!».

Ήταν, για εμένα, πολύ χύμορ! Και κάθε φορά που είπα το ιστορεία για ανθρωπούς Γελάω πάρα πολύ. Τι κρίμα να χρησιμοποιούμε Google μετάφραση.

Οι ταυτότητες που κατασκευάζει ο αφηγητής και οι υπόλοιποι χαρακτήρες της χιουμοριστικής αφήγησης αναδεικνύονται μέσα από την έννοια της τοποθέτησης στα τρία επίπεδα αφηγηματικής ανάλυσης του μοντέλου του Bamberg (1997).

Στο πρώτο επίπεδο ανάλυσης, ο αφηγητής εισάγεται στον αφηγηματικό κόσμο και τοποθετείται σε σχέση με τους υπόλοιπους χαρακτήρες της ιστορίας του. Εδώ ο αφηγητής τοποθετείται απέναντι στους/στις έλληνες/ίδες υπαλλήλους του

⁹ Οι αφηγήσεις παρατίθενται χωρίς μεταβολή της ορθογραφίας και των γλωσσικών επιλογών των αφηγητών/τριών.

¹⁰ Επίπεδο γλωσσομάθειας: B1, Φύλο: άντρας, Ηλικία: 21, Χώρα καταγωγής: Λίβανος, Γλώσσα που μιλάει στο σπίτι: Αραβικά, Διάρκεια παραμονής στην Ελλάδα: 8 μήνες.

καταστήματος που επισκέπτεται υιοθετώντας εξ αρχής μία επιφυλακτική και αμυντική στάση, αφού προσπαθεί να αποκρύψει την αλλοδαπή καταγωγή του φοβούμενος ότι θα πέσει θύμα οικονομικής εκμετάλλευσης. Πιστεύοντας ότι η πρότυπη χρήση της ελληνικής γλώσσας είναι αυτή που εγγυάται την αποτελεσματική επικοινωνία, ο αφηγητής χρησιμοποιεί τη μηχανή μετάφρασης της Google. Ωστόσο, η ασύμβατη γλωσσική χρήση του αφηγητή «*Πόσο κοστίζεις σήμερα, έχεις εκπτώσεις;*», προκαλεί τις αρνητικές αντιδράσεις των υπαλλήλων του καταστήματος. Παράλληλα, παρουσιάζονται οι τοποθετήσεις των υπαλλήλων, οι οποίοι αντιδρούν αρνητικά στη διαφορετική γλωσσική ποικιλία που χρησιμοποιεί ο αφηγητής, καθώς αναμένουν από εκείνον να μιλήσει την πρότυπη ελληνική γλώσσα. Η ανατροπή των προσδοκιών τους συνοδεύεται από αμηχανία (*Ξαφνικά, είδα τα πρόσωπα τους ταμιών φαινηθήκαν κόκκινο*), γέλιο (*και το security άντρας γεληθήκε πάρα πολύ*) και θυμό (*Επιπλέον, την γυναίκα εκεί φώνασα και είπε πολύ κακή λέξεις για εμένα*).

Στο δεύτερο επίπεδο, ο αφηγητής απευθύνεται στους/στις αναγνώστες/τριες του δηλώνοντας την ταυτότητα του ξένου με την οποία βρίσκεται στην Ελλάδα (*Σαν ξένος, στην Ελλάδα*). Τα αφηγούμενα γεγονότα έλαβαν χώρα σε μία εποχή που, όπως μας λέει, ο αφηγητής δεν βρισκόταν μεγάλο χρονικό διάστημα στην Ελλάδα και δεν ήταν αρκετά εξοικειωμένος με την πρότυπη ελληνική γλώσσα. Ωστόσο, παρουσιάζεται να έχει θάρρος να χρησιμοποιεί την ελληνική γλώσσα αλλά και χιούμορ με το οποίο αντιμετωπίζει τις ‘αποκλίνουσες’ από το κυρίαρχο γλωσσικές του συμπεριφορές (*Ήταν, για εμένα, πολύ χιούμορ! Και κάθε φορά που είπα το ιστορεία για ανθρωπούς Γελάω πάρα πολύ*).

Επιπλέον, η αφήγηση φέρνει στην επιφάνεια τις απόψεις του αφηγητή για τη γλωσσική χρήση, οι οποίες ταυτίζονται με τις αντίστοιχες των ελλήνων/ίδων. Όπως οι έλληνες/ίδες υπάλληλοι, έτσι και ο αφηγητής εμφανίζεται με την προσδοκία της πρότυπης χρήσης της ελληνικής. Το γεγονός ότι η προσδοκία αυτή διαψεύδεται μέσα από την ασύμβατη γλωσσική συμπεριφορά του αφηγητή, προκαλεί τη δυσαρέσκεια των υπαλλήλων. Αυτή η έντονη αντίδραση θεωρείται αναμενόμενη από τον αφηγητή, ο οποίος προσπαθεί να επιλύσει την επικοινωνιακή σύγχυση που προκάλεσε («*Συγνώμη, Σύγγνωμη, δεν είναι αυτό που σκεφεθήκετε!*»). Έτσι, μέσω της αρνητικής αξιολόγησης της διαφορετικής γλωσσικής χρήσης της Γ2, υιοθετεί τις κυρίαρχες αρχές και προσδοκίες των ομιλητών/τριών της ελληνικής ως Γ1 και κατασκευάζει γλωσσική ταυτότητα νομιμοποίησης.

Κεντρικό ρόλο στην αφηγηματική κατασκευή των ταυτοτήτων του αφηγητή διαδραματίζει το χιούμορ, το οποίο συνδέεται άρρηκτα με την ανατροπή των προσδοκιών των χαρακτήρων της αφήγησης. Συγκεκριμένα, η ανάλυση των χιουμοριστικών φράσεων, οι γνωσιακές αντιθέσεις που προκαλούν και ο χιουμοριστικός στόχος αναδεικνύουν έμμεσα την ευθυγράμμιση του αφηγητή με την κυρίαρχη γλωσσική ιδεολογία γύρω από τη ‘σωστή’ χρήση της ελληνικής.

Χιουμοριστικές φράσεις	Γνωσιακή αντίθεση	Στόχος
Πήγα στο ταμείο, και με αυτοπεποίθηση είπα: «Πόσο κοστίζεις σήμερα, έχεις εκπτώσεις;»	Μιλάω/Δε μιλάω την πρότυπη ελληνική	ο αφηγητής

Πίνακας 2 | Χιουμοριστικές φράσεις, γνωσιακές αντιθέσεις και στόχος αφήγησης.

Η γνωσιακή αντίθεση της αφήγησης *Μιλάω/Δε μιλάω την πρότυπη ελληνική* στηρίζεται στη διάψευση της προσδοκίας του αφηγητή να ανταποκριθεί με αναμενόμενο τρόπο στη χρήση της ελληνικής γλώσσας και αποκαλύπτει την τοποθέτηση του αφηγητή απέναντι στο κυρίαρχο αξιακό πλαίσιο της ελληνικής

κοινότητας. Συγκεκριμένα, η αυτοστόχευση του χιούμορ της αφήγησης λειτουργεί ως μορφή έμμεσης κριτικής για την ασύμβατη προς την πρότυπη γλωσσική συμπεριφορά του αφηγητή, με τον τελευταίο να ενισχύει τελικά τις κυρίαρχες γλωσσικές νόρμες της ελληνικής κοινωνίας.

4.2 Αφηγήσεις ταυτοτήτων αντίστασης

Στη 2^η κατηγορία εντάχθηκαν οι αφηγήσεις στις οποίες ο στόχος του χιούμορ είναι οι έλληνες/ίδες. Η συμπεριφορά των ελλήνων/ίδων διαψεύδει τις προσδοκίες των αφηγητών/τριων για το πώς περίμεναν να είναι τα πράγματα στην κοινότητα υποδοχής αξιολογώντας την ως παράδοξη. Μέσα από τις αριθμητικά κυρίαρχες αφηγήσεις της 2^{ης} κατηγορίας, οι αφηγητές/τριες επιχειρούν να ορίσουν τα χαρακτηριστικά των δικών τους κοινωνικών ταυτοτήτων σε σχέση με το πώς διαφοροποιούνται ή και συγκρούονται με τα αντίστοιχα των ελλήνων/ίδων (πρβλ. De Fina 2000: 139). Το χιούμορ λειτουργεί ως μέσο ήπιας ή και άμεσης κριτικής των ‘παράδοξων’ συμπεριφορών των ντόπιων. Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο παράδειγμα:

2. ¹¹ Μια ημέρα ήμουν στον σταθμό της αστυνομίας γιατί βοήθησα ένας πελάτης μου να κάνει μια δήλωση της κλοπής της ταυτότητας του. Χρησίμευα σαν ένα διερμηνέας και ήθελα να μετάφρασα αραβικά για αγγλικά. Ίσος μετά 2 ώρες που περιμέναμε, είχαμε σειρά και μπήκαμε στο γραφείο της υπηρεσίας του διωξης κοινού εγκλήματος. Ο αστυνόμος δε φάνηκε σαν ένας αστυνόμος αλλά μάλλον σαν ένας αγρότης. Μέσα την μικρό γραφείο δούλεψαν ακόμα δύο αστυνόμοι, αλλά χωρίς υπολογιστές και με πολλά βιβλία. Ιδιαίτερα παράξενος ήταν ότι το πιο σύγγοно πράγμα στο γραφείο και επίσης το μεγαλύτερο πράγμα εκεί ήταν το τηλεόραση και έπαιξε το δελτίο ειδήσεων με φωνή. Ο δημόσιος υπάλληλος μας ρώτησε για την παράκληση της επίσκεψης μας στα Ελληνικά που δεν καταλάβαμε και επιμέναμε να αλλάξουμε στα Αγγλικά. Δυστυχώς ο ίδιος δε μιλάει Αγγλικά αλλά σκέφτηκε όταν Αγγλικά και Γαλλικά είναι το ίδιο και δεν σταμάτησε να μας ρωτήσει στα Γαλλικά. Κανένα από εμάς μιλήσαμε Γαλλικά και εγώ προσπάθησα να του εξηγήσω την διαφορά τις γλώσσες. Αυτός δεν κατάλαβε και στο τέλος εμας γελάσαμε πολύ και ο αστυνόμος ήταν εξοργισμένος.

Στο επίπεδο του αφηγηματικού κόσμου ο αφηγητής τοποθετείται απέναντι στους έλληνες αστυνομικούς και τις παράδοξες συμπεριφορές τους, κατασκευάζοντας ταυτότητα αντίστασης. Ο αφηγητής παρουσιάζεται ως εξυπηρετικός και εγγράμματος, καθώς προτίθεται να βοηθήσει έναν πελάτη του αναλαμβάνοντας τον ρόλο του διερμηνέα, επικοινωνεί στην αγγλική γλώσσα και γνωρίζει τα μέσα της σύγχρονης τεχνολογίας. Από την άλλη πλευρά, οι έλληνες αστυνομικοί αξιολογούνται ως ασύμβατοι, καθώς παρουσιάζονται ως μη εξυπηρετικοί, να καθυστερούν στη δουλειά τους και να εργάζονται μη έχοντας σύγχρονα μέσα στη διάθεσή τους. Συγκεκριμένα, ο αφηγητής εστιάζει σε έναν αστυνομικό τον οποίο χαρακτηρίζει με καυστικό τρόπο: *Ο αστυνόμος δε φάνηκε σαν ένας αστυνόμος αλλά μάλλον σαν ένας αγρότης*. Η αδυναμία του να μιλήσει στα αγγλικά αλλά και η επιμονή του αστυνομικού να μιλάει στον αφηγητή στα γαλλικά χωρίς να δείχνει να αντιλαμβάνεται τη διαφορά, αξιολογείται αρνητικά από τον αφηγητή.

Στο επίπεδο της αφηγηματικής διεπίδρασης ο αφηγητής κατασκευάζει για τους/τις αναγνώστες/τριες του μία θετική αυτοεικόνα, καθώς παρουσιάζεται ως άτομο εξυπηρετικό και εγγράμματο.

¹¹ Επίπεδο γλωσσομάθειας: B2, Φύλο: άντρας, Χώρα καταγωγής: Γερμανία, Ηλικία: 28, Γλώσσα που μιλάει στο σπίτι: αγγλικά, ελληνικά, γερμανικά και αραβικά, Διάρκεια παραμονής στην Ελλάδα: 2 χρόνια.

Στο τρίτο επίπεδο ο αφηγητής τοποθετείται απέναντι στο αξιακό σύστημα της κοινότητας υποδοχής, το οποίο μέσα από την εικόνα της αστυνομίας παρουσιάζεται ως ‘μη σύγχρονο’ και σε έναν βαθμό ‘ανεπαρκές’, κατασκευάζοντας ταυτότητα αντίστασης. Η αστυνομία ως κρατικός θεσμός και οι εκπρόσωποί της, η ‘έλλιπής’ κατάρτισή τους, οι απαρχαιωμένες συνθήκες εργασίας τους, η έλλειψη υπευθυνότητας στην τήρηση των επαγγελματικών τους καθηκόντων και η μέτρια εξυπηρέτηση που προσφέρουν στους πολίτες γίνονται αντικείμενο αρνητικής κριτικής από τον αφηγητή.

Το χιούμορ αναδεικνύεται και στη δεύτερη κατηγορία ως ένα χρήσιμο μέσο για την ανάδειξη άρρητων στάσεων των ομιλητών/τριών της ελληνικής ως Γ2 σε σχέση με το διαφορετικό κοινωνιοπολιτισμικό πλαίσιο της ελληνικής κοινότητας.

Χιουμοριστικές Φράσεις	Γνωσιακές Αντιθέσεις	Στόχος
Ο αστυνόμος δε φάνηκε σαν ένας αστυνόμος αλλά μάλλον σαν ένας αγρότης.	Οι αστυνομικοί δε μοιάζουν /μοιάζουν με αγρότες	Οι έλληνες αστυνομικοί
αλλά σκέφτηκε όταν Αγγλικά και Γαλλικά είναι το ίδιο και δεν σταμάτησε να μας ρωτήσει στα Γαλλικά.	Τα αγγλικά δεν είναι /είναι ίδια με τα γαλλικά	Οι έλληνες αστυνομικοί
Ιδιαίτερα παράξενος ήταν ότι το πιο σύγγοно πράγμα στο γραφείο και επίσης το μεγαλύτερο πράγμα εκεί ήταν το τηλεόραση και έπαιξε το δελτίο ειδήσεων με φωνή.	Η τηλεόραση δεν πρέπει /πρέπει να είναι το πιο σύγχρονο πράγμα που υπάρχει σε ένα αστυνομικό τμήμα	Το εργασιακό περιβάλλον των ελλήνων αστυνομικών

Πίνακας 3 | Χιουμοριστικές φράσεις, γνωσιακές αντιθέσεις και στόχος αφήγησης

Εστιάζοντας στον χιουμοριστικό στόχο και τις συναφείς γνωσιακές αντιθέσεις, βλέπουμε τον αφηγητή να κατασκευάζει ταυτότητα αντίστασης προς την κοινότητα υποδοχής. Το χιούμορ λειτουργεί ως μέσο άμεσης κριτικής των μη αναμενόμενων συμπεριφορών των ελλήνων αστυνομικών. Παράλληλα, λειτουργεί ενισχυτικά στη θετική αυτοεικόνα του αφηγητή, ο οποίος εμφανίζεται με την ταυτότητα ενός πιο καταρτισμένου και ικανού ατόμου. Μέσα από την διακωμώδηση των ελλήνων αστυνομικών αναδεικνύονται οι στάσεις του αφηγητή απέναντι στο πλαίσιο της ελληνικής κοινότητας, το οποίο παρουσιάζεται ανεπαρκές σε εξυπηρέτηση και υποδομές.

5 Συμπεράσματα

Το κεντρικό ερώτημα της παρούσας μελέτης αφορούσε τους τρόπους με τους οποίους οι μαθητές/τριες της ελληνικής ως Γ2 επιλέγουν να τοποθετηθούν σε σχέση με το διαφορετικό πλαίσιο της ελληνικής κοινότητας, κατασκευάζοντας τις ταυτότητές τους μέσω της γραπτής χιουμοριστικής αφήγησης.

Τα ευρήματα των προηγούμενων ερευνών σχετικά με αφηγήσεις μεταναστών/τριών (βλ. παραπάνω) δείχνουν να συγκλίνουν με τα αντίστοιχα της παρούσας μελέτης. Οι μαθητές/τριες του δείγματός μας αξιοποίησαν τις αφηγήσεις τους προκειμένου να εκφράσουν τις τοποθετήσεις τους απέναντι στο διαφορετικό πλαίσιο της ελληνικής κοινότητας, επιχειρώντας να ευθυγραμμιστούν με αυτό και τις επιταγές του ή προβάλλοντας αντιστάσεις. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα ευρήματά μας αφορούν γραπτές χιουμοριστικές αφηγήσεις μαθητών/τριών της

ελληνικής ως Γ2 και δεν προέρχονται αποκλειστικά από μετανάστες/τριες. Αυτό σημαίνει ότι οι ταυτότητες που εντοπίζονται σε προφορικές αφηγήσεις μεταναστών/τριών δεν φαίνεται να αποκλίνουν σημαντικά από γραπτές αφηγήσεις που παράγονται σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα από ανθρώπους που μπορεί και να μην είναι μετανάστες/τριες, διαμένουν όμως ως ‘ξένοι/ες’ σε μια χώρα και μαθαίνουν τη γλώσσα της.

Ως προς τη χρήση του χιούμορ, τα ευρήματα της παρούσας μελέτης μπορούν να δώσουν ώθηση στη σχετική έρευνα, καθώς, στον βαθμό που γνωρίζω δεν υπάρχουν έρευνες σχετικά με γραπτές χιουμοριστικές αφηγήσεις ομιλητών/τριών της ελληνικής ως Γ2. Σύμφωνα με τις χρήσεις του χιούμορ, οι αφηγητές/τριες του υλικού μας αξιοποιούν το χιούμορ για να κατασκευάσουν τις ταυτότητές τους σε σχέση με το κυρίαρχο πλαίσιο της ελληνικής κοινότητας. Έτσι, καταφέρνουν να οριοθετήσουν τις αποδεκτές και μη γραμμές των κυρίαρχων γλωσσικών και κοινωνικών συμπεριφορών με βάση τις οποίες μπορούν να ενταχθούν στην ελληνική κοινότητα, κατασκευάζοντας ταυτότητες νομιμοποίησης προς αυτή ή αντίθετα να τεθούν εκτός αυτής προβάλλοντας αντιστάσεις.

Σύμφωνα με την De Fina (2017: 10), οι μετανάστες/τριες επιχειρούν την κατασκευή ταυτοτήτων που είναι αποδεκτές στην κοινότητα υποδοχής και συμβατές με τα κυρίαρχα πρότυπά της. Η διαπίστωσή της δείχνει να επιβεβαιώνεται μέσα από τις νομιμοποιητικές ταυτότητες που κατασκεύασαν οι αφηγητές/τριες της πρώτης κατηγορίας του υλικού μας. Ωστόσο, οι αφηγήσεις της δεύτερης κατηγορίας, που κυριάρχησε αριθμητικά διαφοροποιούνται σημαντικά, καθώς οι αφηγητές/τριες αξιοποιούν το χιούμορ για την κατασκευή ταυτοτήτων αντίστασης απέναντι στην ελληνική κοινότητα. Η διαφοροποίηση αλλά και η αριθμητική υπεροχή της κατηγορίας των αφηγήσεων αντίστασης ενδεχομένως οφείλεται στην ετερογένεια που χαρακτηρίζει τους αφηγητές/τριες του υλικού μας, καθώς αρκετοί/ές από αυτούς/ές βρίσκονται στην Ελλάδα για σύντομο χρονικό διάστημα και για εκπαιδευτικούς σκοπούς, κάτι που δυνητικά τους δίνει τη δυνατότητα μεγαλύτερης ελευθερίας για αμφισβήτηση, κριτική αλλά και αποστασιοποίηση από το κυρίαρχο αξιακό σύστημα της ελληνικής κοινωνίας.

Ολοκληρώνοντας, κρίνουμε απαραίτητη την περαιτέρω έρευνα αναφορικά με τους πολλαπλούς τρόπους που οι χιουμοριστικές αφηγήσεις των ομιλητών/τριών Γ2 μπορούν να αποτελέσουν ένα χρήσιμο μέσο τόσο για τους/τις ερευνητές/τριες της Γ2 όσο και για τους/τις διδάσκοντες/ουσες, προκειμένου να αποκτήσουν πρόσβαση στις ταυτότητες και τις τοποθετήσεις των Γ2 μαθητών/τριών, που συχνά αποσιωπώνται ή τίθενται στο περιθώριο. Η χρήση του χιούμορ στη γλωσσική διδασκαλία αλλά και η αξιοποίησή του στον αφηγηματικό λόγο μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό εργαλείο τόσο για τους μαθητές/τριες όσο και για τους/τις διδάσκοντες/ουσες, ενισχύοντας και ενθαρρύνοντας την κοινωνιογλωσσική επίγνωση των πρώτων και δίνοντας στους/στις τελευταίους/ες πρόσβαση στο διαφορετικό γλωσσοπολιτισμικό φορτίο των μαθητών/τριών τους.

Βιβλιογραφία

Archakis, Argiris. 2016. “National and Post-national Discourses and the Construction of Linguistic Identities by Students of Albanian Origin in Greece”. *Multilingua: Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication* 35(1):57–83. <https://doi.org/10.1515/multi-2014-0055>.

- Archakis, Argiris. 2018. "The Representations of Racism in Immigrant Students' Essays in Greece. The "Hybrid Balance" between Legitimizing and Resistance Identities". *Pragmatics* 28(1):1–28. <https://doi.org/10.1075/prag.16016.arc>.
- Archakis, Argiris, και Villy Tsakona. 2005. "Analyzing Conversational Data in GTVH Terms: A New Approach to the Issue of Identity Construction via Humor". *Humor - International Journal of Humor Research* 18(1):41–68. <https://doi.org/10.1515/humr.2005.18.1.41>.
- Archakis, Argiris, και Villy Tsakona. 2006. "Script Oppositions and Humorous Targets: Promoting Values and Constructing Identities via Humor in Greek Conversational Data". *Stilistika* 15:119–134.
- Αρχάκης, Αργύρης, και Βίλλυ Τσάκωνα. 2011. *Ταυτότητες, Αφηγήσεις και Γλωσσική Εκπαίδευση*. Πατάκης: Αθήνα.
- Archakis, Argiris, και Villy Tsakona. 2018. "A Critical Literacy Proposal for Exploring Conflict and Immigrant Identities in the Classroom: Or How *not* to Sweep Conflict under the Multicultural Classroom Carpet". *Journal of Language Aggression and Conflict* 6(1):1–25. <https://doi.org/10.1075/jlac.00001.arc>.
- Attardo, Salvatore. 2001. *Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Baynham, Mike. 2006. "Performing Self, Family and Community in Moroccan Narratives of Migration and Settlement". Στο Anna De Fina, Deborah Schiffrin, και Mike Bamberg (επιμ.), *Discourse and Identity*, 376–397. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511584459.019>.
- Bamberg, Michael. 1997. "Positioning between Structure and Performance". *Journal of Narrative and Life History* 7(1–4):335–342. <https://doi.org/10.1075/jnlh.7.42pos>.
- Bamberg, Michael. 2011. Narrative Practice and Identity Navigation. Στο James A. Holstein, και Jaber F. Gubrium (επιμ.) *Varieties of Narrative Analysis*, 99–124. London: Sage Publications.
- Brown, Penelope, και Stephen Levinson. 1987. *Politeness. Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bucholtz, Mary, και Kira Hall. 2005. "Identity and interaction: A Sociocultural Linguistic Approach". *Discourse Studies* 7(4–5):584–614. <https://doi.org/10.1177/1461445605054407>.
- Castells, Manuel. 2010. *The Power of Identity*. 2nd edition. Malden: Wiley-Blackwell.
- De Fina, Anna. 2000. "Orientation in Immigrant Narratives: The Role of Ethnicity in the Identification of Characters". *Discourse Studies* 2(2):131–157. <https://doi.org/10.1177/146144560002002001>.
- De Fina, Anna. 2003. *Identity in Narrative: A Study of Immigrant Discourse*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- De Fina, Anna. 2017. "What is your Dream? Fashioning the Migrant Self". *Language and Communication* 59:42–52. <http://dx.doi.org/10.1016/j.langcom.2017.02.002>.
- De Fina, Anna, και Mike Baynham. 2016. "Narrative Analysis in Migrant and Transnational Contexts". Στο Marilyn Martin-Jones, και Deirdre Martin (επιμ.), *Researching Multilingualism: Critical and Ethnographic Perspectives*, 31–45. London: Routledge.
- De Fina, Anna, και Alexandra Georgakopoulou. 2008. "Analysing Narratives as Practices". *Qualitative Research* 8(3):379–387. <https://doi.org/10.1177/1468794106093634>.

- Enciso, Patricia. 2011. "Storytelling in Critical Literacy Pedagogy: Removing the Walls between Immigrant and Non-immigrant Youth". *English Teaching: Practice and Critique* 10(1):21–40.
- Holmes, Janet. 2000. "Politeness, Power and Provocation: How Humour Functions in the Workplace". *Discourse Studies* 2:159-185. <https://doi.org/10.1177/1461445600002002002>.
- Sarbin Theodore. R., και John I. Kitsuse. 1994. "A Prologue to Constructing the Social". Στο Theodore R. Sarbin, και John I. Kitsuse (επιμ.), *Constructing the Social*, 1-17. London: Sage.